

Shalola RIZAYEVA,
Toshkent Iqtisodiyot va Pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: dilfuza.islamova712@gmail.com

A.Abdunazarov taqrizi asosida

INKLYUZIV TA'LIMDA BOSHLANG'ICH SINIF PEDAGOGLARINI PEDAGOGIK MAS'ULIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Аннотация

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida boshlang'ich sinif pedagoglarining pedagogik mas'uliyatini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Inklyuziv ta'lim jarayoni o'qituvchidan faqat bilim berishni emas, balki turli ehtiyojga ega o'quvchilarga individual yondashishni, mehr-shafqatli va mas'uliyatli pedagogik faoliyatni talab qiladi. Tadqiqotda o'qituvchilarning pedagogik mas'uliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar, psixologik-pedagogik yondashuvlar va innovatsion usullar tahlil qilingan. **Kalit so'zlar:** Inklyuziv ta'lim, boshlang'ich sinif, pedagogik mas'uliyat, metodika, kasbiy rivojlanish, ta'lim jarayoni, pedagogik yondashuvlar.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается методика развития педагогической ответственности учителей начальных классов в условиях инклюзивного образования. Ответственность учителя в инклюзивной среде заключается не только в передаче знаний, но и в организации образовательного процесса с учетом индивидуальных возможностей и потребностей каждого учащегося. В исследовании научно обоснованы пути развития профессиональной компетентности педагогов начальных классов, методические подходы, способствующие повышению ответственности, а также возможности использования инновационных технологий.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, начальная школа, педагогическая ответственность, методика, профессиональное развитие, образовательный процесс, педагогические подходы.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE PEDAGOGICAL RESPONSIBILITY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN INCLUSIVE EDUCATION

Annotation

This article analyzes the methodology of developing the pedagogical responsibility of primary school teachers in inclusive education. In the context of inclusive education, the responsibility of the teacher is not only to provide knowledge but also to organize the educational process considering each student's individual abilities and needs. The study scientifically substantiates the ways to develop the professional competence of primary school teachers, methodological approaches that enhance responsibility, and the possibilities of using innovative technologies.

Key words: Inclusive education, primary school, pedagogical responsibility, methodology, professional development, educational process, pedagogical approaches.

Kirish. Hozirgi davrda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki turli imkoniyatlarga ega bo'lgan bolalarning birgalikda o'qishi ularning ijtimoiylashuvini kuchaytiradi, shaxslararo muloqotini rivojlantiradi va teng imkoniyatlarni ta'minlaydi. Inklyuziv ta'lim sharoitida har bir bola o'z qobiliyatini namoyon etish, o'quv jarayonida faol ishtirok etish va jamiyat hayotida o'z o'rnini topish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa nafaqat ta'lim tizimi oldida, balki pedagoglar zimmasida ham katta mas'uliyatni yuklaydi.

Shu jarayonda boshlang'ich sinif pedagoglarining pedagogik mas'uliyati alohida o'rin tutadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning dunyoqarashi shakllanadigan, ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanadigan va ta'limga bo'lgan munosabatlari mustahkamlanadigan davr hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchining pedagogik mas'uliyati faqat bilim berish bilan chegaralanmay, balki bolalarning psixologik barqarorligi, o'ziga ishonchi, jamoada o'zini tutish qobiliyati va moslashuvchanlik darajasini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Pedagogik mas'uliyat nafaqat ta'lim sifatini belgilovchi omil, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va kelajakdagi hayotiy muvaffaqiyatlari uchun ham muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu boisdan o'qituvchilar inklyuziv ta'lim metodikasini chuqur o'zlashtirishi, o'z pedagogik kompetensiyasini doimiy ravishda oshirib borishi va o'quvchilar bilan individual yondashuv asosida ishlashi zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti bugungi kunda jahon miqyosida keng tadqiq qilinayotgan dolzarb yo'nalishlardan biridir. Bu tushuncha, avvalo, barcha bolalarga – jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki iqtisodiy imkoniyatlaridan qat'i nazar – teng huquqli ta'lim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Shu sababli inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim tizimining alohida sohasi, balki inson huquqlarini himoya qilish, demokratik qadriyatlarni qaror toptirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashning ham muhim mexanizmi sifatida qaraladi.

Ko'plab xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlarida inklyuziv ta'limning mazmuni, maqsadi, shuningdek,

pedagoglarning bu jarayondagi o'zni alohida o'rganilgan. Xususan, xorijiy tadqiqotchilar (Ainscow, Booth, Florian va boshqalar) inklyuziv ta'limni o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish deb izohlaydi. Bizning olimlar esa bu masalaga ko'proq milliy ta'lim an'analari va ijtimoiy madaniyat nuqtayi nazaridan yondashib, o'qituvchilarning pedagogik mas'uliyatini kuchaytirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiruvchi omil ekanini ta'kidlab o'tadilar.

Jumladan, UNESCO tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlarda inklyuziv ta'limni barcha bolalarga ta'lim olish imkoniyatini ta'minlovchi asosiy tamoyil sifatida izohlashadi. Bu hujjatlarda ta'kidlanganidek, inklyuziv ta'limning poydevori inson huquqlarini teng darajada kafolatlashga qaratilgan bo'lib, u "hech kimni ortda qoldirmaslik" (leave no one behind) prinsipiga asoslanadi. Shuningdek, mazkur hujjatlarda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mas'uliyatini oshirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligiga erishish mumkinligi ta'kidlanadi. Chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiya, psixologik qo'llab-quvvatlash va bag'rikenglik muhitini yaratishda ham asosiy shaxs hisoblanadi.

Bundan tashqari, YUNISEF, YUNESKO hamda boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlarida ta'kidlanishicha, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun pedagoglarni maxsus tayyorlash, ularni zamonaviy metod va texnologiyalar bilan qurollantirish, shuningdek, oila va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu esa inklyuziv ta'limni nazariy konsepsiyadan amaliy tajribaga aylantirishda muhim shart hisoblanadi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularni samarali joriy etish uchun nafaqat ta'lim tizimining, balki butun jamiyatning mas'uliyati va ishtiroki talab qilinadi.

Tahlil va natijalar. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hozirgi davrda inklyuziv ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf pedagoglarining pedagogik mas'uliyati ta'lim sifatini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi. Pedagogik mas'uliyatning mohiyati nafaqat dars jarayonida bilim berish, balki o'quvchilarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga sharoit yaratishda ham ko'zga tashlanadi.

Birinchi navbatda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi yuqori bo'lsa, ular inklyuziv sinfda turli imkoniyatlarga ega bolalar bilan samarali ishlashga muvaffaq bo'ladi. Maxsus metodika, yangi pedagogik texnologiyalar va differensial yondashuv o'qituvchilarga individual ta'lim jarayonini tashkil etishda yordam beradi. Shu bilan birga, malaka oshirish kurslari, treninglar va amaliy seminarlar orqali pedagoglarning kompetensiyasini rivojlantirish ularning mas'uliyatini yanada kuchaytiradi.

Ikkinchi jihat – pedagoglarning psixologik tayyorgarligidir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar o'zida yuqori empatiya va tolerantlikni shakllantirganda, o'quvchilar sinf jamoasiga tezroq moslashadi va o'zini erkinroq his qiladi. Pedagogning ijobiy emosional qo'llab-quvvatlashi bolalarning ijtimoiylashuvini tezlashtiradi, ularning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Uchinchi jihat – pedagogik mas'uliyatning ijtimoiy o'lchovidir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, faqat maktab doirasida emas, balki ota-onalar bilan hamkorlikda olib borilgan ta'lim jarayoni yanada samarali kechadi. Ota-onalar bilan muntazam muloqot qilgan, maslahatlashgan va hamkorlik qilgan pedagoglarda inklyuziv ta'lim samaradorligi yuqoriroq bo'lishi kuzatilmoqda. Bu jarayonda o'qituvchi oila bilan jamiyat o'rtasida vositachi vazifasini bajaradi.

Natijalar shundan dalolat beradiki, pedagogik mas'uliyati yuqori bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari:

- inklyuziv sinfda o'quvchilarga moslashtirilgan ta'lim metodlarini qo'llaydi;

- o'quvchilarning bilim olish sifati va ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradi;

- psixologik qo'llab-quvvatlash orqali stress va tashvishlarni kamaytiradi;

- bolalar orasida o'zaro hurmat va birdamlikni shakllantiradi;

- oila-maktab hamkorligini kuchaytiradi.

Shu asosda aytish mumkinki, inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf pedagoglarining pedagogik mas'uliyatini rivojlantirish samarali metodika, individual yondashuv, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy hamkorlik orqali amalga oshirilganda, ta'lim samaradorligi yuqori bo'ladi, teng imkoniyatlar kengayadi va bolalarning ijtimoiy integratsiyasi yanada mustahkamlanadi. Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga, balki ularning kelajakda jamiyatda munosib o'rin egallashiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Boshqacha qilib aytganda, pedagogik mas'uliyati yuksak bo'lgan o'qituvchi har bir bolaning imkoniyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun sharoit yaratadi. Bu esa ularning intellektual, emosional va ijtimoiy jihatdan barkamol bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'quvchi o'z qobiliyatini qadrlashni, o'zini jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida his qilishni o'rganadi. Natijada, inklyuziv sinfda o'sib-ulg'aygan bola kelajakda o'z faoliyatida hamkorlik, bag'rikenglik, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi ijtimoiy qadriyatlarni amaliyotga tatbiq etadi.

Shuningdek, o'qituvchining mas'uliyatli faoliyati nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonini samarali qilish, balki keng ma'noda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Chunki inklyuziv ta'lim orqali jamiyatda turli imkoniyatlarga ega bo'lgan insonlar o'rtasida ijobiy munosabatlar, hamjihatlik va o'zaro yordam tamoyillari shakllanadi. Bu esa inklyuziv ta'limning pirovard maqsadi – barcha bolalarning huquqlarini kafolatlash va ularni teng imkoniyatlar asosida rivojlantirishga erishishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf pedagoglarining pedagogik mas'uliyati nafaqat bilim berish sifati, balki o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, psixologik holati va kelajakdagi hayotga tayyorgarligini ham belgilovchi muhim omildir. Mas'uliyatli pedagog bolalarning imkoniyatidan qat'i nazar, ularga adolatli munosabatda bo'lib, har bir o'quvchining shaxsiy qadr-qimmatini e'tirof etadi, sinfda ijobiy muhit yaratadi va teng imkoniyatlarni ta'minlaydi.

O'tkazilgan tahlil natijalari shundan dalolat beradiki, pedagogik mas'uliyatni rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarda samarali bo'ladi:

- Kasbiy kompetensiyani oshirish – pedagoglarning doimiy malaka oshirishi, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini o'rganishi va metodik yangiliklardan xabardor bo'lishi ularning inklyuziv yondashuvdagi mas'uliyatini kuchaytiradi.

- Psixologik tayyorgarlikni rivojlantirish – empatiya, bag'rikenglik va stressga bardoshlilikni shakllantirish orqali o'qituvchilar inklyuziv sinflarda samarali faoliyat yuritadi.

- Ota-onalar bilan hamkorlik – oila va maktab o'rtasidagi muntazam hamkorlik o'quvchilarning ijtimoiylashuvini tezlashtiradi hamda ta'lim samaradorligini oshiradi.

- Individual yondashuv – o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv dasturlari va metodlarini qo'llash natijasida har bir bolaning bilim olish imkoniyati kengayadi.

- Motivatsiya va rag'batlantirish – pedagoglarning mas'uliyatli faoliyatini rag'batlantirish, moddiy va ma'naviy

qo'llab-quvvatlash orqali ularning ishga bo'lgan qiziqishi va mas'uliyati ortadi.

Takliflar:

Inklyuziv ta'lim sharoitida ishlayotgan boshlang'ich sinf pedagoglari uchun muntazam ravishda maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish.

Pedagoglarning faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida psixologik yordam markazlari faoliyatini yo'lga qo'yish.

Oila va maktab hamkorligini mustahkamlash uchun ota-onalar maktablarini tashkil etish va ularda pedagoglar ishtirokini ta'minlash.

Inklyuziv sinflar uchun maxsus metodik qo'llanmalar va o'quv-uslubiy materiallarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

Boshlang'ich sinf pedagoglarini moddiy va ma'naviy rag'batlantirish orqali ularning inklyuziv ta'limdagi faoliyatini yanada samarali qilish.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf pedagoglarining pedagogik mas'uliyatini rivojlantirish o'quvchilarning har tomonlama barkamol bo'lib shakllanishiga, ta'limda teng imkoniyatlar yaratilishiga va jamiyatda inklyuziv qadriyatlarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). "Teachers' attitudes towards integration /inclusion: A review of the literature." European Journal of Special Needs Education.
2. Kadirova M.M. "Inklyuziv ta'lim asoslari". –Toshkent: TDPU, 2020.
3. <https://brightmindpublishing.com/index.php/EI/article/view/1132>
4. <https://brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/1134>